

Tekmeria

Vol 5 (2000)



Νέα επίτύμβια μνημεία μονομάχων από τη Βέροια

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ, Λ. Δ. ΣΤΕΦΑΝΗ

doi: [10.12681/tekmeria.202](https://doi.org/10.12681/tekmeria.202)

To cite this article:

ΝΙΓΔΕΛΗΣ Π. Μ., & ΣΤΕΦΑΝΗ Λ. Δ. (2000). Νέα επίτύμβια μνημεία μονομάχων από τη Βέροια. *Tekmeria*, 5, 87–107. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.202>

ΝΕΑ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΜΟΝΟΜΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ

Ἀνάμεσα στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ιδιαίτερη θέση κατέχει ἓνα σύνολο δέκα ἐννέα ἐνεπίγραφων ταφικῶν μνημείων (βωμοί καί στήλες τοῦ 2ου καί 3ου αἰ. μ.Χ.)¹ πού προέρχονται ἀπό τίς τελευταῖες κατοικίες τῶν πρωταγωνιστῶν τῶν μονομαχικῶν καί θηριομαχικῶν ἀγῶνων οἱ ὅποιοι διεξήχθησαν στήν πόλη κατά τήν ἀρχαιότητα. Οἱ ἀγῶνες αὐτοί τελοῦνταν, ὅπως εἶναι γνωστό, ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. στό πλαίσιο τῶν ἐορτῶν τῆς αὐτοκρατορικήσ λατρείας τόσο τῆς πόλης ὅσο καί τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων πού εἶχε τήν ἔδρα του στή Βέροια².

Πρόσφατα ὁ ἀριθμός τῶν μονομαχικῶν μνημείων τῆς πόλης ἀυξήθηκε αἰσθητά χάρη στήν εὐρεση ἑξῆ ἀκόμη μνημείων. Ἀπό αὐτά ἡ στήλη ἀρ. 6 ἀποτελεῖ προῖόν παράδοσης ἀπό ἰδιώτη ὁ ὁποῖος τήν περισυνέλεξε σέ περιοχή τοῦ σημερινοῦ κοιμητηρίου τῆς πόλης (Ο.Τ. 269 - 271), ἐνῶ τά ὑπόλοιπα βρέθηκαν μαζί τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1996 στό οἰκόπεδο Ἐμ. Κωτούλα (Ο.Τ. 304) ἐπί τῆς ὁδοῦ Πλουτάρχου κατά τίς ἐργασίες διάνοιξης θεμελίων³. Τό οἰκόπεδο βρίσκεται στήν περιοχή τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆς ἀρχαίας πόλης, ὅπου ἔχουν ἀνασκαφῆ κατά καιρούς τάφοι τῶν ἐλληνιστικῶν καί ρωμαϊκῶν χρόνων⁴. Τά μνημεῖα τοῦ

1. Τίς ἐπιγραφές αὐτές (ἀλλά καί ἄλλα ἀνεπίγραφα μνημεῖα σχετιζόμενα μέ μονομάχους) πραγματεύεται ἡ Β. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ στό ἄρθρο της "Μονομαχικά μνημεῖα στό Μουσείο τῆς Βέροιας", *Ἀμητός. Τιμητικός τόμος γιά τόν καθ. Μ. Ἀνδρόνικο*, Θεσσαλονίκη 1987, τόμος Α' 33 - 57 (στό ἔξῃς Μονομαχικά μνημεῖα), ἀναδημοσιεύουν δέ τελευταῖα οἱ Λ. Γουναροπούλου - Μ. Χατζόπουλος, *Ἐπιγραφές Κάτω Μακεδονίας*. Τόμος Α'. *Ἐπιγραφές Βέροιας*, Ἀθήνα 1998 ἀρρ. 374 - 390 καί 495, 497 (στό ἔξῃς ΕΚΜ Ι). - Εὐχαριστοῦμε θερμά τήν καθ. Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου πού εἶχε τήν καλοσύνη νά διαβάσει τό χειρόγραφο καί νά προτείνει βελτιώσεις. Ἐξυπακούεται ὅτι τά τυχόν σφάλματα πού ἀπέμειναν βαρύνουν τούς συγγραφείς.

2. Γιά τούς ἀγῶνες αὐτούς βλ. Α.Τατάκι, *Beroea. Prosopography and Society* (Μελετήματα 8), Athens 1988, 482 κέξ.

3. Βλ. ΑΔ 1996 Χρονικά (ὑπό δημοσίευση).

4. Γιά τό βορειοανατολικό νεκροταφεῖο τῆς πόλης στήν περιοχή τῆς βόρειας πύλης πού ἐκτεινόταν στά οἰκοδομικά τετράγωνα Ο.Τ. 303 ἕως 307 βλ. L. Brocas - Deflassieux,

οικοπέδου Κωτούλα ώστόσο δέν μποροῦν νά συνδεθοῦν μέ συγκεκριμένους τάφους, ἐφόσον κατά τή σωστική ἀνασκαφή δέν ἐντοπίστηκε κανένας. Ἀντίθετα τρία ἀπό αὐτά βρέθηκαν συγκεντρωμένα σέ ὄρυγμα στό ΒΑ τμήμα τοῦ οικοπέδου καί τά ὑπόλοιπα σέ ἄλλο ὄρυγμα ἔξι μέτρα δυτικότερα. Ἡ εὕρεσή τους σέ δύο ὄρύγματα ὑποδηλώνει ὅτι ὁ χώρος, πού ἀρχικά ἀποτελοῦσε ἕνα φυσικό πρᾶνές, εἶχε ἀναμοχλευθεῖ καί διαταραχθεῖ κατά τό παρελθόν. Ἡ πληροφορία μάλιστα τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ οικοπέδου ὅτι περί τό 1940 ἔγινε στό οἰκόπεδο μεγάλης ἔκτασης ἰσοπέδωση ὁδηγεῖ δικαιολογημένα στό συμπέρασμα ὅτι ἡ καταστροφή τῶν τάφων στίς ὁποῖες ἦταν τοποθετημένες οἱ ἐπιγραφές θά πρέπει νά ἔγινε τήν ἐποχή αὐτή καί ὅτι στή συνέχεια θάφτηκαν ἐκ νέου στό οἰκόπεδο ὅπου καί βρέθηκαν.

1. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἀρχιμήδη.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εὗρ. ΜΒ 900. Ἡ παράσταση ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο πού ὀρίζεται ἀπό παραστάδες χωρίς πλαστικά ἀποδοσμένα ἐπίκρανα καί ἐπιστέφεται ἀπό ἐγγεγραμένο ἀέτωμα μέ πλάγια ἀκρωτήρια. Στό κέντρο του τυμπάνου τοῦ ἀετώματος ὑπάρχει ρόδακας ὁ ὁποῖος πλαισιώνεται ἀπό σειρές “μηνίσκων”. Τό κάτω μέρος τῆς πλάκας πού εἶναι ἀργό παρουσιάζει ἴχνη ξοῖδας. Εἰκονίζεται μετωπικά ἀγένειος μονομάχος “σέ δόξα”⁵. Φορᾶ ζώνη (balteus), πού τυλίγεται τρεῖς φορές γύρω ἀπό τή μέση του, καί περισκελίδα (subligaculum). Τό δεξιό χέρι πού εἶναι λυγισμένο στόν ἀγκώνα κρατᾶ κλαδί φοῖνικα (σπάδικα) καί καλύπτεται ἀπό προστατευτική ἐπένδυση μέ τή μορφή περιελισσόμενων ἱμάντων⁶. Τό στήθος προστατεύεται ἀπό καμπυλόγραμμο προστήθιο τό ὁποῖο πιθανότατα εἶναι κατασκευασμένο ἀπό δέσμα⁷. Τό ἀριστερό χέρι τοῦ μονομάχου ἀκουμπά-

⁵ *Ἀρχαία Βέροια*, Βέροια 1999, 52 καί Λ. Στεφανή, “Τό ὀδικό σύστημα τῆς ρωμαϊκῆς Βέροιας. Κατασκευαστικά στοιχεῖα καί ρυμοτομική ὀργάνωση” στό *Πρακτικά “Ἐπικοινωνίες καί μεταφορές στήν προβιομηχανική περίοδο”*, Συμπόσιο ΕΤΒΑ (Μονεμβασιά 24-26 Ἰουλίου 1998, ὑπό δημοσίευση).

⁶ Γιά τόν τύπο αὐτό τῶν μονομαχικῶν στηλῶν βλ. L. Robert, *Les Gladiateurs dans l’Orient Grec* (στό ἔξῃς *Les Gladiateurs*), Paris 1940 (ἀνατύπωση Amsterdam 1971) 47, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τήν ἔκφραση *les gladiateurs dans sa gloire*.

⁷ Γιά παράλληλα ἀπό τή Βέροια βλ. λ.χ. τήν ἐπιτύμβια στήλη ΜΒ Α 655 (=ΕΚΜΙ 497).

⁸ Γιά τά προστήθια πού ἔδεναν συνήθως κάτω ἀπό τίς μασχάλες ἢ πίσω ἀπό τοὺς ὤμους βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 72 (μέ παραπομπές σέ φωτογραφίες)· προστήθιο ἐνδέ-

ειστά ὄπλα πού ἀποδίδονται πλάι του πολύ συνοπτικά. Πρόκειται γιά ὀρθογώνια ἀσπίδα (scutum) μέ ὀμφαλό καί κράνος μέ ἐπαυχένιο. Στήν ἀριστερή ἄνετη κνήμη φοράει περικνημίδα (ocrea) καί πιθανόν ὑπόδημα, ἐνῶ τό δεξιό στάσιμο σκέλος πού ἀποδίδεται μέ πολύ χαμηλό ἀνάγλυφο φέρει ταινίες πάνω ἀπό τό γόνατο καί στόν ἀστράγαλο, ἀποδοσμένες γραπτά⁸. Τό πρόσωπο τῆς μορφῆς εἶναι ὠοειδές, τά μαλλιά πέφτουν στό μέτωπο καί στά πλαϊνά τοῦ κεφαλιοῦ καλύπτοντας καί τά αὐτιά. Οἱ πλόκαμοι ἀποδίδονται μέ πικνές, κάθετες ἐγχαράξεις. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡπροσπάθεια γιά ρεαλιστική ἀπεικόνιση τῶν φυσιογνωμικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ νεκροῦ, ὅπως ἡ γαμψή μύτη του. Ἡ ἴρις τῶν ματιῶν δηλώνεται γραπτά. Σέ πολλά τμήματα τῆς στήλης ὅπως στά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς, στό ἀέτωμα, στό προστήθιο, στήν κνημίδα, καί στίς ταινίες τοῦ δεξιοῦ ποδιοῦ σώζεται κόκκινο χρῶμα. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0, 60 μ., πλάτος 0, 42 μ. καί πάχος 0, 065 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 015 μ.· διάστιχα 0, 001 - 0, 002 μ. Εἰκ. ἀρ. 1.

β' μισό τοῦ 2ου μ.Χ.⁹

Ἀρχιμήδης
ἐνθάδε κίμε.
Οὐκ ἤμην κέ
4 ἐγενόμην,
οὐκ εἰμί κέ οὐ
μέλι μοι. Χε̄
ρε παροδίτα

Ἡ πιό ἐνδιαφέρουσα πλευρά τῆς στήλης πού στήθηκε στό μνήμα τοῦ μονομάχου Ἀρχιμήδη εἶναι ἀναμφίβολα τό ἐπικούρειας ἀντίληψης ἀπόφθεγμα *οὐκ ἤμην καί ἐγενόμην οὐκ εἰμί καί οὐ μέλει μοι* (λατινικά non fui, fui, non sum, non curo) πού σώζει καί τό ὅποιο ἀπαντᾷ, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, γιά πρώτη

χεται νά ἀπεικονίζεται κατά τήν Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία", 37 καί στή στήλη ἀρ. Β1 πιν. 5, 3 (ἀρ. εὗρ. ΜΒ Λ 453).

8. Γιά ἀνάλογα εἰκονογραφικά χαρακτηριστικά σέ μονομαχικά μνημεία βλ. λ.χ. Robert, *Les Gladiateurs*, 69 καί ἰδιαίτερα ἀρ. 153 (πίν. XXI) καί γιά τή Βέρροια τή στήλη τοῦ Μαρίσκου, Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία", Α. 2 (πίν. 4. 2) = ΕΚΜΙ 384.

9. Στή χρονολόγηση αὐτή οδηγοῦν ἡ φροντισμένη ἀκόμη γραφή καί τό μνηοειδές σχῆμα ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν γραμμάτων ὅπως τοῦ ἔψιλον, τοῦ σῖγμα καί τοῦ μεῖ (σύγκρινε μέ τά γράμματα τῶν ἐπιγραφῶν ΕΚΜΙ 49 τοῦ 181 μ.Χ. καί ΕΚΜΙ 375).

φορά στίς ἐπιγραφές ὄχι μόνο τῆς Βέροιας ἀλλὰ καί τῆς Μακεδονίας. Τό ἀπόφθεγμα αὐτό (αὐτούσιο ἢ μέ παραλλαγές) εἶναι γνωστό ἀπό ἱκανό ἀριθμό ἐλληνικῶν καί λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἄλλων περιοχῶν τόσο τοῦ ἀνατολικοῦ ὅσο καί τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας¹⁰. Τήν ἴδια (ἐλληνική) ἐκδοχή συναντοῦμε λ.χ. σέ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Ρώμης¹¹, τῆς Πτολεμαίδος (Κυρηναϊκή)¹² τῆς Ἀφροδισιάδας¹³ καί τῶν Ἀδριανῶν τῆς Πισιδίας¹⁴. "Ὅτι ὁ νεκρός τῆς νέας ἐπιγραφῆς δέν ἦταν ὁ μόνος μονομάχος πού υἰοθετοῦσε παρόμοιες ἀντιλήψεις γιά τή μεταθανάτια ζωή συνάγεται λ.χ. ἀπό τό ἐπιτύμβιο μνημεῖο ἑνός ρητιάρου ὀνόματι Πίννα πού βρέθηκε στήν Ἀμάστριδα τοῦ Πόντου, ὅπου διαβάζουμε τήν παραλλαγμένη ἐκδοχή τοῦ ἀποφθέγματος οὐκ ἦμην, οὐκ ἦδειν, ἐγενόμην, οὐκ οἶδα, οὐκ εἰμί, οὐ μέλει μοι¹⁵. "Ἄλλωστε, ὅπως ἔχουν ἐπισημάνει παλαιότεροι ἐρευνητές στηριζόμενοι σέ ἐπιγραφές αὐτοῦ τοῦ εἴδους, παρόμοιες ἀπορριπτικές τῆς μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις ἦταν διαδεδομένες ἰδιαίτερα σέ ὀρισμένες κατηγορίες ἀνθρώπων πού ζοῦσαν καθημερινά ὑπό ἀσταθεῖς συνθήκες, ὅπως οἱ μονομάχοι, οἱ στρατιῶτες καί οἱ ναυτικοί¹⁶.

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό (ἀμάρτυρο στή Μακεδονία γνωστό ὁμως ἀπό ἀλλοῦ¹⁷) ὄνομα Ἀρχιμήδης τοῦτο παραδίδεται, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων. "Ἄν πράγματι ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος παραπέμπει στόν μεγάλο μαθηματικό τῆς ἀρχαιότητος, εἶναι δελεαστική ἢ ὑπόθεση μήπως ὁ μονομάχος πῆρε τό ὄνομα αὐτό λόγω τῆς ἐπινοητικότητός του¹⁸.

10. Γιά παραδείγματα καί βιβλιογραφία βλ. ἐνδεικτικά F. Cumont, "Non fui, fui, non sum", *Musée belge* 32, 1928, 73-85, L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95 καί G. H. R. Horsley, *New Documents Illustrating Early Christianity*, Macquarie 1987, 43.

11. Βλ. *IGUR* 1397 (αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς) ὅπου ἐπισημαίνονται παραλλαγές τοῦ ἀποφθέγματος σέ ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Ρώμης.

12. Βλ. D. Robinson, "Inscriptions from Cyrenaica", *AJA* 17 (1913) 185 ἀρ. 77 καί corrigenda σ. 505.

13. Βλ. *MAMA* VIII 353 (κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ. λόγω τῆς παρουσίας στήν ἐπιγραφή Ἀθηναίων), πρβλ. L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95.

14. Βλ. G. E. Bean, "Notes and Inscriptions from Pisidia. Part 1", *Anat. Studies* 9 (1957) ἀρ. 75 γραμμμένο πάνω σέ σαρκοφάγο, πρβλ. *Bull. épigr.* 1961, 739· τό ἴδιο ἀπόφθεγμα εἶναι πιθανό ὅτι ὑπῆρχε γραμμμένο σέ μία σαρκοφάγο τῆς Πέργης (μετά τό 212 μ.Χ.) σύμφωνα μέ τή διόρθωση τῶν Robert, *Bull. épigr.* 1950, 204 σελ. 207.

15. Robert, *Les Gladiateurs*, 129, ἀρ. 76.

16. Βλ. F. Cumont, *ὁ. π.*, 74.

17. Τό ὄνομα παραδίδεται λ.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Χίου καί τῆς Μήλου (βλ. *LGPN* I)· τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN* II)· τῆς Πελλήνης, τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Ἐπιδάμνου, τῆς Κέρκυρας καί τῶν Συρακουσῶν (βλ. *LGPN* III A).

18. "Ὅτι οἱ ἀνθρώποι τῆς ἀρένας ἐπαιρναν ὀνόματα πού παρέπεμπαν στήν ἐπινοητι-

Ἡ ἔκφραση *χαῖρε παροδεῖτα* (μέ παραλλαγές) εἶναι συνήθης στὶς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς πόλης συμπεριλαμβανομένων καὶ ἐκείνων τῶν μονομάχων¹⁹.

2. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ποδὴνεμου.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη ἀποκεκρουσμένη στὴν ἄνω δεξιὰ γωνία τῆς. Φυλάσσεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. MB 901. Ἡ παράσταση ἀναπτύσσεται, ὅπως στὴν προηγούμενη στήλη, μέσα σέ ναῖσκο πού ὀρίζεται ἀπὸ παραστάδες καὶ ἐπιστέφεται ἀπὸ ἀέτωμα στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουν σειρές “μηνίσκων”. Πρόκειται γιὰ σκηνή “νεκροδεῖπνου”, προσφιλές θέμα στὶς ἐπιτύμβιες στήλες μονομάχων τῆς Μακεδονίας καὶ ἄλλων περιοχῶν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας²⁰. Ὁ μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακλιμένος μέ τὸ ἀριστερὸ χέρι λυγισμένο νά ἀκουμπάει σέ μαξιλάρι, φοράει δέ χειριδωτὸ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, τοῦ ὁποῖου οἱ πτυχώσεις δηλώνονται μέ χαμηλὸ ἀνάγλυφο καὶ ἐγχαράξεις. Τὸ ἱμάτιο καλύπτει τὸ ἀριστερὸ χέρι, τὸν ὤμο, τὴν ἥβικὴ χώρα καὶ τὰ πόδια. Τὸ δεξιὸ χέρι ἀναπαύεται πάνω στὸ ἀντίστοιχο πόδι καὶ κρατᾷ ἀναδιπλωμένο στεφάνι²¹. Ὁ νεκρὸς ἀποδίδεται μέ στρογγυλὸ πρόσωπο, ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ καὶ πυκνὰ φουντωτὰ μαλλιά, πού σταματοῦν πάνω ἀπὸ τὰ αὐτιά. Ἡ κλίνη στὴν ὁποία εἶναι ξαπλωμένος διαμορφώνεται ἀπὸ λεπτὸ ἐπίπεδο τμήμα, ἐρεισίνωτο καὶ τορνευτὰ πόδια²². Ἐνδιαφέ-

κότητά τους προκύπτει λ.χ. ἀπὸ τὸ ὄνομα Ἀρκοπλάνης (αὐτὸς πού ἐξαπατᾷ τὶς ἀρκοῦδες) ἐνὸς θηριομάχου σέ ἐπιγραφή τῆς Μιλῆτου βλ. *SEG* 35 (1985) 1141, πρβλ. L. Robert, *Hellenica* V, 87 κέξ. σχετικὰ μέ τὸ ὄνομα.

19. Βλ. λ.χ. *EKM* I 354, 357 καὶ 359. Ἡ ἴδια ἔκφραση ἀπαντᾷ καὶ παρακάτω στὶς στήλες ὑπ. ἀρ. 4 καὶ 6, ἐνῶ στὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ μονομάχου Ἀλεξάνδρου *EKM* I 386 συναντοῦμε τὴν ἔκφραση *χαίροις, ὦ παροδεῖτα*.

20. Γιὰ τὴ Βέροια βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικὰ μνημεία”, 34 κέξ. γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη βλ. Γ. Βελῆνη - Π. Ἀδάμ Βελῆνη, “Ρωμαϊκὸ θέατρο στὴ Θεσσαλονίκη”, *AEMO* 3 (1989) 256 ἀρ. 14 καὶ τὸ (ἀδημοσίευτο) ἀνάγλυφο πού φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ μέ ἀρ. εὐρετηρίου BE 175. Γιὰ παράσταση “νεκροδεῖπνου” σέ μονομαχικὲς στήλες ἄλλων περιοχῶν, ὅπως λ.χ. τῆς Μ. Ἀσίας βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καὶ E. Pfühl - H. Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Mainz a. Rhein 1979 II, 306. Γιὰ τὰ “νεκροδεῖπνα” στὴν εἰκονογραφία τῆς Βέροιας γενικὰ βλ. Π. Ἀδάμ - Βελῆνη, *Μακεδονικοὶ βωμοί. Τμητικοὶ καὶ ταφικοὶ βωμοὶ αὐτοκρατορικῶν χρόνων στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Βέροια*, ἀδημ. Διδ. διατριβῆς Θεσσαλονίκη 1996, 86 - 92.

21. Γιὰ τὰ στεφάνια πού κρατοῦν οἱ ἀνακλιμένοι μορφές σέ σκηνές “νεκροδεῖπνου” βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1749, 1750 καὶ ἰδιαιτέρα 1801 (ἀναδιπλωμένο στεφάνι).

22. Βλ. σχετικὰ G. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, London 1966, 103 κέξ.

ρον είναι τό γραπτό μοτίβο διακόσμησης τοῦ μαξιλαριοῦ, ὅπου ἀκουμπάει ὁ μονομάχος καί τό ὄποιο ἀποτελεῖται ἀπό διάστικτους ρόμβους. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ἀποδίδεται τριποδική τράπεζα μέ καρπούς²³. Πίσω ἀπό τόν μονομάχο καί στό ἐπάνω τμήμα τοῦ ὀρθογώνιου πεδίου στό ὄποιο ἀναπτύσσεται ἡ παράσταση ὑπάρχει ἀνάγλυφη ταινία. Αὐτή θά πρέπει νά ἀποτελεῖ στοιχεῖο τοῦ παραπετάσματος πού συχνά ἀποδιδόταν ἀνάγλυφα ἢ γραπτά γιά τή δημιουργία ἐντύπωσης ἡμιυπαίθριου χώρου²⁴. Κάτω ἀπό τήν κλίνη διακρίνεται τμήμα τοῦ σεντονιοῦ μέ τό ὄποιο ἦταν καλυμμένη²⁵. Ἀέναντι ἀπό τή μορφή τοῦ νεκροῦ στήν ἀριστερή πλευρά τῆς παράστασης εἰκονίζεται μικρή, γυμνή, φτερωτή μορφή ἀγοριοῦ σέ βάθος πού ἀποδίδει τόν Θάνατο μέ τή μορφή τοῦ Ὑπνου Ἐρωτα²⁶. Τό δεξιό χέρι πού εἶναι τεντωμένο πρὸς τά κάτω κρατᾷ ἀγγεῖο, ἐνῶ τό ἀριστερό εἶναι διπλωμένο στό σῶμα κάτω ἀπό τό στήθος. Στό δεξιό ἄκρο τῆς στήλης, πίσω ἀπό τόν μονομάχο ἀλλά ἐκτός τοῦ πεδίου διακρίνεται ἐγχάρακτα ἀποδοσμένος στείλειος ὄπλου μέ σαυρωτήρα. Ἄν καί δέν ἔχει σωθεῖ ἡ κεφαλή του, ἐντούτοις μέ βάση τά ὡς τώρα γνωστά παράλληλα τῆς μονομαχικῆς εἰκονογραφίας μπορεῖ βásiμα νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι πρόκειται γιά τρίαίνα καί ὅτι συνεπῶς ὁ νεκρός ἦταν ρητιάριος (βλ. ἐπίσης ὑπόμνημα ἐπιγραφῆς)²⁷. Ἴχνη κόκκινου χρώματος ἔχουν διατηρηθεῖ στό γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0,56 μ. πλάτος, 0,35 μ. καί πάχος 0,07 μ. Ὑψος γραμμάτων 0,02 - 0,03 μ. διάστιχα 0,015 - 0,02 μ. Εἰκ. ἀρ. 2.

23. Γιά τή μορφή τοῦ τριποδικοῦ τραπεζιοῦ βλ. J. M. Dentzer, *Le motif du banquet couché dans la proche orient et le monde grec du VII^e siècle au IV^e siècle avant J. C.* (BEFAR 246), Rome 1982, 516-524 καί E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1660-1, 1748, 1801.

24. Βλ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1429, 1647-8, 1656, 1868-9, 1898-9. Γιά τό στοιχεῖο τοῦ παραπετάσματος σέ ἀνάγλυφα τῆς Βέροιας βλ. Ἰ. Τουράτσογλου, "Πατερίνος Ἀντιγόνου, ἥρωας. Ὑστεροελληνιστική στήλη ἀπό τή Βέροια", *Κέρονος. Τιμητική προσφορά στόν Γ. Μπακαλάκη*, Θεσσαλονίκη 1972, 153 καί Π. Ἀδάμ - Βελένη, *δ. π.*, 87.

25. Ὅπως λ.χ. συμβαίνει στή σκηνή μέ "νεκρόδειπνο" τῆς μονομαχικῆς στήλης *EKM I 377* (βλ. εἰκόνα 377 α). Γιά ἀπόδοση τοῦ σεντονιοῦ τῆς κλίνης σέ ἄλλα "νεκρόδειπνα" βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1916.

26. Γιά παραδείγματα παράστασης θανάτου μέ ἔρωτα σέ ἄλλα μνημεῖα τῆς Βέροιας βλ. τοὺς πίνακες τῶν ἐπιγραφῶν *EKMI 228, 239* καί 251. Στή ταφική τέχνη τῆς ἐποχῆς ὁ ἔρωτας (συνήθως κοιμώμενος) χρησιμοποιεῖται ὡς ἀλληγορική παράσταση τοῦ θανάτου (ἐννοουμένου ὡς αἰώνιου ὕπνου) βλ. σχετικᾶ Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου - Ἐμ. Βουτυρά, *Κατάλογος Γλυπτῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1997, ἀρ. 131 (συντάκτρια λήμματος Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου).

27. Σύγκρινε λ.χ. παρόμοια ἀπόδοση τοῦ κάτω τμήματος τῆς τρίαίνας τοῦ ρητιαρίου Φλαμμεάτη στή στήλη *EKMI 388* καί ἐκείνης τοῦ ρητιαρίου Πεκουλιάρη στή στήλη *EKM I 495* (ἀπό τό Μακροχώρι). Γιά τίς τρίαίνες τῶν ρητιαρίων γενικά βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 66-7 καί ἀρ. 46 (πίν. XIII) καί 242 (πίν. V).

3ος αι. μ.Χ.²⁸

Βασιλική Ποδηνέμω τῷ
καὶ Ἀσκληπιόδωτῳ ἐκ τῶν
ἐκίνου μνείας χάριν Δ

Συμπλήματα : στ. 1 NE · στ. 3 MNE .

Τό ὄνομα Ποδηνέμος, πού παραδίδεται ἀκέραιο γιά πρώτη φορά²⁹, ἀνήκει στήν κατηγορία ἐκείνη τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀνομάτων τῶν μονομάχων τά ὁποῖα προβάλλουν φυσικά τους προσόντα καί συγκεκριμένα τήν ταχύτητα (πρβλ. λ.χ. τά γνωστά ἀπό ἄλλες ἐπιγραφές ὀνόματα μονομάχων Ἀνέμιον, Ζέφυρος, Ὠκίς, Καλλίδρομος³⁰). Τέτοια ὀνόματα ὅπως καί ἐκεῖνα πού δείχνουν τήν εὐκινησία ἦταν συνηθισμένα ἰδιαίτερα μεταξύ τῶν ρητταριῶν πού ἔπρεπε νά εἶναι ταχεῖς καί εὐέλικτοι γιά νά ἀποφεύγουν τούς βαριά ὀπλισμένους ἀντιπάλους³¹, παρατήρηση πού ἐπιβεβαιώνει ἡ περίπτωση τοῦ Ποδηνέμου, ἐφόσον ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ἀνάγλυφη παράσταση (βλ. λήμμα) ἐπρόκειτο κατά πάσα πιθανότητα γιά ρητταριό. Ἀμάρτυρο τόσο μεταξύ τῶν μονομάχων ὅσο καί στό ὀνομαστικό τῆς Βέροιας εἶναι τό ὄνομα Ἀσκληπιόδοτος³² πού ἔφερε ὁ νεκρός καί τό ὁποῖο, ἐφόσον τό Ποδηνέμος εἶναι τό ἐπαγγελματικό του, θά πρέπει νά ἦταν τό ὄνομα πού ἔφερε πρίν γίνει μονομάχος, ἐνῶ γιά πρώτη φορά μαρτυρεῖται ἐπίσης στή Βέροια καί τό ὄνομα Βασιλική τῆς συντρόφου του. Τό πρῶτο εἶναι θεοφόρο ὄνομα, κατηγορία ἰδιαίτερα διαδεδομένη μεταξύ τῶν Μακεδόνων τήν ἐποχή αὐτή³³. Τό δεύτερο

28. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τό τρισκελές σῆγμα, τό μικρό δμικρον καί τό ὦμέγα), ἀλλά καί ἡ γενική εἰκόνα τῆς γραφῆς παρουσιάζουν ὁμοιότητα μέ τά γράμματα τῆς επιτύμβιας στήλης τοῦ μονομάχου Νεικηφόρου (βλ. *EKMI*, 381 τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.).

29. Τό ὄνομα σώζεται ἀποσπασματικά στήν ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας Th. Reinach, *Inscriptions d' Aphrodisias*, *REG* 19 (1906) 289 ἀρ. 190 ὅπου ὁ πρῶτος ἐκδότης τό συμπληρώνει ὀρθά (ἀντίθετα οἱ Robert, *Les Gladiateurs* 162 καί C. Roueché, *Performers and partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods* [*JRS Monographs* 6], London 1993, 65 ἀρ. 16 δέν ἀκολουθοῦν τή συμπλήρωση).

30. Robert, *Les Gladiateurs*, 300.

31. Γιά τά ὀνόματα τῶν ρητταριῶν βλ. τελευταῖα M. Carter, "A Doctor Secutorum and the Retiarius Draukos from Corinth", *ZPE* 126 (1999) 268 μέ τήν παλαιότερη βιβλιογραφία.

32. Τό ὄνομα Ἀσκληπιόδοτος δέν μαρτυρεῖται στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας εἶναι ὅμως γνωστό ἀπό ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων, ὅπως λ.χ. τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN* II).

33. Βλ. λ.χ. M. B. Hatzopoulos - L. D. Loukopoulou, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoia)*, Athènes 1996 II, indices γιά τίς περιοχές τοῦ Ἀνθεμοῦντα καί τῶν Καλινδοίων.

ἀνήκει στή σπανιότερη κατηγορία ὀνομάτων πού παράγονται ἀπό ὀνόματα ἀξιωματῶν ἢ τίτλων, δέν παραδίδεται στή Μακεδονία, ἡ χρήση του ὅμως τεκμηριώνεται ἀπό ἐπιγραφές ἄλλων περιοχῶν³⁴. Ἡ ἔκφραση *ἐκ τῶν ἐκείνου*, γνωστή ἀπό ἄλλες ἐπιτύμβιες στήλες τῆς Βέροιας ἀλλά καί ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας³⁵, δηλώνει ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ ἔξοδα τοῦ νεκροῦ μονομάχου.

3. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Μάρωνος.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη μέ παράσταση νεκρόδειπνου ἀποκεκρουσμένη στίς δύο πάνω γωνίες τῆς. Φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. MB 902. Ὅπως στήν προηγούμενη στήλη, ἡ παράσταση τοῦ “νεκρόδειπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο ἀποτελούμενο ἀπό ἐγγεγραμμένο ἀέτωμα (μέ σειρές μηνίσκων στό τύμπανο) καί παραστάδες, πού ὡστόσο ἔχουν σωθεῖ ἀποσπασματικά. Τό πεδίο πού δημιουργεῖται σέ σχέση μέ τό πλαίσιο ἔχει πολύ μικρό βάθος καί ἡ παράσταση χαρακτηρίζεται ἀπό χαμηλή ἀναγλυφικότητα καί ἀδρῆ ἀπόδοση. Ὁ μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακλιμένος σέ κλίνη. Στηρίζεται στό ἀριστερό του χέρι μέ τό ὁποῖο κρατᾷ μπροστά στό στήθος του σκύφο³⁶. Τό δεξιό χέρι ἀναπαύεται πάνω στό σῶμα καί πέφτει χαλαρά ἐμπρός κρατώντας ἀναδιπλωμένο στεφάνι. Φοράει χιτῶνα καί ἱμάτιο τό ὁποῖο καλύπτει τόν ἀριστερό ὤμο, τό χέρι, τήν ἡβική χώρα καί τά πόδια. Κοντά φουντωτά μαλλιά περιβάλλουν τό στρογγυλό πρόσωπο τοῦ μονομάχου ἀφήνοντας ἀκάλυπτα τά αὐτιά. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα μέ καρπούς. Στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης, πίσω ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ, ὠοειδῆς ὀμφαλωτή ἀσπίδα³⁷ καί στρογγυλό κράνος μέ ἐπαυχένιο. Στό ἀριστερό ἄκρο τῆς παράστασης, ἀπέναντι ἀπό τόν νεκρό μονομάχο, παριστάνεται γυναικεία μορφή καθισμένη σέ κάθισμα μέ ἐρεισίνωτο. Φορᾷ χι-

34. Τό ὄνομα μαρτυρεῖται λ.χ. σέ ἐπιγραφή τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPNI*) καί τῆς Νικομήδειας στή Βιθυνία (βλ. *TAMIV* 1, 352: Αὐρ. Βασιλική). Τό ἀρσενικό Βασιλικός παραδίδεται π.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Θάσου καί τῆς Ἀθήνας βλ. *LGPNI* καί Π ἀντίστοιχα.

35. Βλ. λ.χ. *EKMI* 384, 386, 387 · *IG X* 2 1, 303, 362 (Θεσσαλονίκη) · *IG X* 2. 2, 83 (Ἡράκλεια Λυγκηστίδα) καί 240 (Πελαγονία). Τήν ἴδια ἔκφραση συναντοῦμε καί στήν ἐπόμενη στήλη.

36. Γιά τόν συμβολισμό τοῦ σκύφου στά ρωμαϊκά ταφικά “νεκρόδειπνα” βλ. F. Cumont, *Recherches sur la symbolisme funéraire des Romains*, Paris 1966, 417.

37. Γιά αὐτόν τόν (ἔχι καί τόσο συνηθισμένο) τύπο ἀσπίδας στίς ἐπιτύμβιες στήλες τῶν μονομάχων βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρεῖ, “Μονομαχικά μνημεῖα”, 46, ἀρ. Γ 6 (πίν. 6. 3).

τώνα καί ἱμάτιο “ὑπὲρ τήν κεφαλήν”³⁸. Διαστάσεις μνημείου : ὕψος 0, 56 μ., πλάτος 0, 35 μ. καί πάχος 0, 07 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 012 0, 015 μ. · διάστιχα 0, 005 μ. Εἰκ. ἀρ. 3.

3ος αἰ. μ.Χ.³⁹

*Αὐγούστα Μάρωνι τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ
ἐκ τῶν ἐκείνου μνείας χάριν*

Στ. 1 Μετά τὸ ρό τῆς λέξης Μάρων φαίνονται σβησμένα τὰ ἴχνη κάτω ὀριζώντας κεραίας πού ἀνῆκε μᾶλλον στό γωνιώδες ὠμέγα τὸ ὁποῖο ὁ χαρακτῆς ἀπέδωσε τελικά ὡς συμπίλημα μέ τὸ ἀκολουθοῦν γράμμα νεῖ. Συμπίληματα : στ. 3 ΩΝΕ καί ΜΝΕ.

Τὸ ὄνομα Μάρων μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορά μεταξὺ μονομάχων, εἶναι ὅμως γνωστό ἀπὸ ἄλλοῦ⁴⁰. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ὄνομα Αὐγούστα πού φέρει ἢ σύντροφός του καί τὸ ὁποῖο παραδίδεται ἐπίσης γιὰ πρώτη φορά σέ ἐπιγραφή τῆς Μακεδονίας, εἶναι ὅμως γνωστό ἀπὸ τὸ ὄνομαστικό ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ λ.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Ἀπολλωνίας καί τῆς Λαοδικείας Κατακεκαυμένης στή Φρυγία⁴¹. Ὅπως τὸ ὄνομα Βασιλική τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς ἢ τὸ ὄνομα Συγκλητική πού ἀναφέρεται σέ ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης⁴², τὸ ὄνομα Αὐγούστα ἀνήκει καί αὐτὸ στήν κατηγορία τῶν ὀνομάτων πού παράγονται ἀπὸ ἀξιώματα ἢ τίτλους.

38. Γιὰ παράλληλα σέ στήλες μονομάχων τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεία” 39 ἀρ. Γ3 (πίν. 6.2) καί γιὰ τὰ ταφικά μνημεία τῆς Βέροιας γενικότερα Π. Ἀδάμ - Βελένη, ὀ. π., 88 - 9.

39. Τὰ τετραγωνισμένα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (βλ. ἰδιαίτερα τὸ ὄμικρον καί τὸ ὠμέγα) σέ συνδυασμὸ μέ τὰ συμπίληματα ἐπιτρέπουν τὴ χρονολόγησή της στὸν 3 ο αἰ. μ.Χ..

40. Τὸ ὄνομα ἀναφέρεται λ.χ. σέ ἐπιγραφές τοῦ Κιτίου, τῆς Δήλου, τῆς Κῶ, τῆς Πάρου καί τῆς Θήρας βλ. *LGPNI*. Τὸ ὄνομα Μάρ(ων) προτείνει μέ ἐπιφυλάξεις ὁ G. Mihailon ὡς πατρώνυμο κάποιου Ζιπᾶ στήν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τίς Σέρρες *SEG* 30 (1980) 594 Β στ. 6.

41. Βλ. *MAMA* IV 174 (τοῦ 1 ου αἰ. μ.Χ. Ἰουλί<α> Αὐγούστα Δωροθέου) καί *MAMA* I, 121 (τοῦ 3 ου αἰ. μ.Χ., κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.: *Παρηγόριος κέ Μεννέας καί Αὐγούστα ἀνεστήσαμεν τῷ πατρὶ ἡμῶν*) ἀντίστοιχα.

42. Βλ. *SEG* 30 (1980) 644 ὅπου ἐμφανίζεται κάποια Λαρκία Συγκλητική. Γιὰ τὴ χρήση τοῦ ἴδιου ὀνόματος στήν περιοχή τῆς Πελαγονίας βλ. Ἡ. Κ. Σβέρκου, *Συμβολὴ στήν Ἱστορία τῆς Ἄνω Μακεδονίας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (Πολιτικὴ ὀργάνωση - Κοινωνία - Ἀνθρωπωνυμία)*, Διδ. Διατριβὴ Θεσσαλονίκη 2000, 143 ὅπου καί βιβλιογραφία γιὰ αὐτὴν τὴν κατηγορία ὀνομάτων.

4. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Αἰγιαλοῦ.

Ἄκερραιη μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἄρ. εὐρ. ΜΒ 903. Ὅπως καί στά προηγούμενα μνημεῖα, ἡ παράσταση τοῦ “νεκροδείπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο (μέ παραστάδες καί ἀέτωμα) πού δημιουργεῖ ὀρθογώνιο πεδίο, ἐλαφρά βαθύτερο ἀπό τό ἀρχιτεκτονικό πλαίσιο πού τό περιβάλλει. Ὁ μονομάχος παριστάνεται μετωπικά σέ στάση ὅμοια μέ αὐτήν τῶν στηλῶν ἄρ. 901 καί 902 (ἄρ. 2 καί 3). Φοράει χειριδωτό χιτῶνα καί ἱμάτιο πού καλύπτει τόν ἀριστερό ὦμο καί τό σῶμα ἀπό τή μέση καί κάτω. Τό πρόσωπο εἶναι στρογγυλό καί περιβάλλεται ἀπό κοντά μαλλιά πού ἀποδίδονται μέ ἐγχαράξεις, ἀφήνουν δέ ἀκάλυπτα τά πεταχτά αὐτιά. Ἡ κλίνη ἔχει λεπτό στρῶμα καί τορνευτά πόδια ⁴³, ἐνῶ τό μαξιλάρι πάνω στό ὄποιο στηρίζεται τό δεξιό χέρι τῆς μορφῆς τονίζεται μέ κόκκινο χρῶμα. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα, ἐνῶ στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης ἀπεικονίζονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ μονομάχου, δηλ. ὀρθογώνια ἀσπίδα καί κράνος μέ ἐπανχένιο. Ἀπέναντι ἀπό τόν νεκρό στήν ἀριστερή πλευρά τῆς παράστασης εἰκονίζεται κλαδί φοινικιάς στό ὄποιο διακρίνονται ἴχνη κόκκινου χρώματος. Ἡ ὄλη σύνθεση περιβάλλεται ἀπό ὀρθογώνιο πλαίσιο, τό ὄποιο ὀριοθετεῖ τόν χώρο. Πάνω ἀπό τήν ὀριζόντια γραμμὴ τοῦ πλαισίου ὑπάρχουν, ὅπως συμβαίνει καί σέ ἄλλες στήλες μονομάχων, στεφάνια νίκης (4) ⁴⁴. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0, 69 μ., πλάτος 0, 39 μ. καί πάχος 0, 06 μ. Ὑψος γραμμῶν 0, 02 - 0, 025 μ.· διάστιχα 0, 005 - 0, 015 μ. Εἰκ. ἄρ. 4.

3ος αἰ. μ.Χ. ⁴⁵

*Πρόκλα Ἐγιαλῶ τῷ κέ Ἡρώδη
ἐκκ τῶν ἑαυτοῦ μνίας χάριν.
Χερε παροδίτα ∂*

Συμπιλήματα : στ. 1 ΗΡ· στ. 2 ΝΕ, ΜΝ

Τά ὀνόματα Αἰγιαλός καί Ἡρώδης, ὅσο γνωρίζουμε, ἀπαντοῦν ἐδῶ γιά

43. Γιά ἀνάλογα παραδείγματα ἀπό τή Βέροια βλ. Π. Ἀδάμ - Βελένη, ὀ.π., 87.

44. Βλ. λ.χ. τίς στήλες ΕΚΜΙ 376, 377, 385 μέ τούς ἀντίστοιχους πίνακες εἰκόνων.

45. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τά ἄλφα, τό ἔψιλον καί τό ὠμέγα) ὁμοιάζουν μέ ἐκεῖνα τῆς στήλης ΕΚΜΙ 356 (τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.).

πρῶτη φορά ὡς ὀνόματα μονομάχων, εἶναι ὅμως γνωστά ὡς ὀνόματα ἄλλων προσώπων ⁴⁶. Στὶς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας μαρτυρεῖται τὸ ὄνομα Πρόκλα πού φέρει ἢ σύντροφος τοῦ νεκροῦ ⁴⁷. Ἡ ἔκφραση *ἐκ τῶν ἑαυτοῦ (αὐτοῦ)* εἶναι γνωστή ἀπὸ ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀλλὰ καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ δηλώνει ὅτι τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ἀνάθεση τῆς στήλης καλύφθηκαν ἀπὸ τὸν νεκρό ⁴⁸.

5. Τὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο ⁴⁹ τοῦ Ἀντιοχιανοῦ.

Μαρμαρίνη ὀρθογώνια πλάκα μὲ μικρές ἀποκρούσεις πού φυλάσσεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Βέροιας μὲ ἀρ. εὐρ. Μ.Β. 904. Ὁ μονομάχος εἰκονίζεται σὲ σκηνή “νεκροδείπνου” μετωπικά ἡμιανακεκλιμένος σὲ κλίνη. Στηρίζεται στὸ ἀριστερὸ του χέρι μὲ τὸ ὁποῖο κρατᾶ ἐπίμηκες ἀντικείμενο (κύλινδρον ;). Τὸ δεξιὸ χέρι του ἀκουμπᾶει στὸ ἀνασηκωμένο δεξιὸ του γόνατο. Ὁ κορμὸς εἶναι γυμνός, τὸ δὲ ἱμάτιο ἀναδιπλώνεται στὴ μέση καὶ καλύπτει τὴν ἡβική χώρα καὶ τὰ πόδια. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπόδοση τῆς κόμης καὶ τῆς γενειάδας μὲ παράλληλες ἐγγάρακτες γραμμές πού θυμίζουν ἀντίστοιχες ἀποδόσεις τῆς περιόδου τῶν στρατιωτικῶν αὐτοκρατόρων (235 - 284 μ.Χ.). Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι ἀκόμη τὸ ἔντονο τόξο φρυδιῶν, τὰ ἀμυγδαλωτὰ μάτια μὲ ἐγγάρακτη ἴριδα καὶ τὰ προτεταμένα ζυγωματικά. Τὰ κοντὰ μαλλιά ἀφήνουν ἀκάλυπτα τὰ αὐτιά καὶ ὁ ὄγκος τους περιγράφεται μὲ μικρές ἐγχαράξεις. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν κλίνη ἀπεικονίζεται τριποδικὴ τράπεζα καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὴν στὸ δεξιὸ ἄκρο τῆς παράστασης τὰ ὄπλα τοῦ μονομάχου, δηλ. ὀρθογώνια ὀμφαλωτὴ ἀσπίδα καὶ κράνος μὲ

46. Τὸ ὄνομα Αἰγιαλὸς ἄγνωστο στὴ Μακεδονία παραδίδεται λ.χ. σὲ ἐπιγραφές τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN I*)· τῶν Πουτεόλων, τῆς Ἡράκλειας καὶ τῆς Πομπηΐας (βλ. *LGPN III A*· σὲ ὀρισμένες ἀπὸ τίς ἐπιγραφές τῶν πόλεων αὐτῶν οἱ φορεῖς τοῦ ὀνόματος εἶναι δούλοι ἢ ἀπελευθεροί). Ἀντίθετα τὸ ὄνομα Ἡρώδης μαρτυρεῖται σὲ ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. *IG X 2. 1, 929, 1002, 1004* (Θεσσαλονίκη) καὶ *EAM 122* (Ἐορδαία).

47. Βλ. *EKMI* (Indices).

48. Γιὰ τὴν ἔκφραση αὐτὴ βλ. *EKMI 101, 217, 245* καὶ *IG X 2. 1, 381* καὶ *391* (Θεσσαλονίκη).

49. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιτύμβιου ἀναγλύφου πού ἦταν ἐντοιχισμένο (σὲ ἀντιδιαστολή πρὸς τὴν ἐλεύθερη ἐπιτύμβια στήλη μὲ ἢ χωρὶς βάση) βλ. λ.χ. Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου-Τιβεριίου - Ἐμ. Βουτυρᾶ, *Κατάλογος ὀ. π.*, 151 ἀρ. 123 (συντάκτης λήμματος Ἐμ. Βουτυρᾶς). Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ προκειμένου γιὰ τὴ σχολιαζόμενη ἐδῶ πλάκα ὁδηγεῖ ὁ πρόχειρος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι δουλεμένοι οἱ κρόταφοι, ἀλλὰ καὶ ἡ πάνω καὶ κάτω ἀπόληξή της.

ἐπανχένιο καί προσκόπιο ⁵⁰. Στό ἀριστερό τμήμα τοῦ πεδίου ἀποδίδονται μέ χάραξη δύο κλαδιά φοίνικα καί τέσσερα στεφάνια νίκης. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0,42 μ., πλάτος 0,39 μ. καί πάχος 0,06 μ. Ὑψος γραμμάτων 0,01 μ. · διάσταχα 0,005 μ. Εἰκ. ἀρ. 5.

3ος αἰ. μ.Χ. ⁵¹

*Αἰγιαλός Ἀντιο-
χιανῶ τῶ καὶ Κλα-
υδιανῶ ἐκ τῶν ἐκεί-
4 νου ἐκείνω μνείας
χάριν*

Ἀπό τὰ ὀνόματα τοῦ νεκροῦ μονομάχου γνωστό μεταξύ τῶν δμοτέχνων του εἶναι μόνο τό πρῶτο, ἐνῶ τό δεύτερο Κλαυδιανός, μαρτυρεῖται γιά πρώτη φορά ⁵². Λόγω τῆς σπανιότητος τοῦ ὀνόματος Αἰγιαλός, τῆς χρονολόγησής τῆς ἐπιγραφῆς καί τοῦ γεγονότος ὅτι τή μέριμνα γιά τήν ἀνέγερση τῶν ταφικῶν μνημείων τους εἶχαν ὄχι μόνο οἱ γυναῖκες ἀλλά καί συνάδελφοί τους δέν ἀποκλείεται ὁ Αἰγιαλός νά εἶναι τό ἴδιο μέ τό ἀναφερόμενο στήν προηγούμενη ἐπιγραφή πρόσωπο ἢ ὁ ἓνας ἀπό τούς δύο νά πῆρε τό ὄνομα τοῦ ἄλλου, ἐπειδή ἐπρόκειτο γιά μονομάχο πού εἶχε μεγάλη φήμη ⁵³.

Ἡ (γιά πρώτη φορά μαρτυρούμενη στή Βέροια) ἔκφραση *ἐκ τῶν ἐκίνου ἐκείνω* (βλ. καί ἐπόμενη ἐπιγραφή) εἶναι μία ἀπό τίς ἐκφράσεις μέ τίς ὁποῖες δηλώνεται ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ χρήματα τοῦ νεκροῦ, ὅπως δηλ. οἱ συνηθέστερες καί ἀπλούστερες *ἐκ τῶν ἐκείνου* ἢ *ἐκ τῶν ἑαυτοῦ* πού συναντήσαμε στίς προηγούμενες στήλες.

6. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἑρμῆ.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια ἐπιτύμβια στήλη ἑλλιπῆς στό ἄνω τμήμα τῆς πού

50. Γιά τό προσκόπιο στά κράνη τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 70.

51. Ἡ ἀφρόντιστη γραφή, χαρακτηριστικά γράμματα (βλ. τὰ μνηοειδή ἔψιλον καί σῆγμα καθώς ἐπίσης καί τό ὰμέγα) καί ἡ γενική εἰκόνα τῆς γραφῆς παραπέμπουν στόν 3ο μ.Χ. Βλ. ἐπίσης (παραπάνω στό λῆμμα) γιά τόν τρόπο πού ἀποδίδεται ἡ κόμη καί ἡ γενειάδα του.

52. Γιά τό ὄνομα Ἀντιοχιανός ὡς ὄνομα μονομάχου βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 298 σημ. 5.

53. Γιά αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἐπαγγελματικά ὀνόματα τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 297.

φυλάσσεται στο Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. MB 917. Στο κάτω τμήμα τῆς στήλης ὑπάρχει συμφυρές ἔμβολο (ἐπεξεργασμένο μέ βελόνι) γιά τή στήριξή τῆς σέ βάση. Ἡ παράσταση τοῦ “νεκρόδειπνου” πού φέρει ἡ στήλη ἀναπτύσσεται μέσα σέ πολύ ρηχό πεδίο. Ὁ νεκρός ἀπεικονίζεται μετωπικά, ἡμιανακεκλιμένος σέ κλίνη μέ παχύ στρῶμα. Φέρει ἱμάτιο πού περνάει πάνω ἀπό τόν ἀριστερό ὤμο, περιβάλλει τόν ἀριστερό πῆχυ καί ἀφήνει γυμνό τόν κορμό. Τό δεξιό χέρι του ἀκουμπάει στό ἀντίστοιχο ἀνασηκωμένο γόνατο· τό ἀριστερό λυγισμένο κρατάει σφαιρικό ἀντικείμενο. Τό κεφάλι του δέν σώζεται. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζεται ἡ τυπική τριποδική τράπεζα μέ καρπούς καί δίπλα τῆς σκυλάκι πού ἔχει ἀποδοθεῖ μέ πολύ χαμηλό ἀνάγλυφο, θέμα ἀγαπημένο στίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας ἀλλά καί ἄλλων περιοχῶν⁵⁴. Στο δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης πίσω ἀπό τήν κλίνη βρῖσκονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ, δηλ. ὀρθογώνια ἀσπίδα καί κράνος μέ ἐπαυχένιο καί προσκόπιο. Στο ἀριστερό ἄκρο ἔχει ἀποδοθεῖ γυναικεία μορφή, μέ ποδήρη χιτῶνα καί ἱμάτιο, πού κάθεται πάνω στό στρῶμα τῆς κλίνης καί ἀκουμπάει τά πόδια τῆς σέ ὑποπόδιο. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη καί τή γυναικεία μορφή κυλινδρικό ἀντικείμενο μέ βάση (βωμός;). Διαστάσεις μνημείου : μέγιστο σωζόμενο ὕψος 0, 71 μ., πλάτος 0, 52 μ. καί πάχος 0, 05 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 015 - 0, 03 μ.· διάστιχα 0, 005 μ. Εἰκ. ἀρ. 6.

3ος αἰ. μ.Χ.⁵⁵

α) Δοῦλος

β) Οὐαλερία Ἐρμητι μορ-
μῖλδωνι ἰδίῳ ἀνδρὶ πάλω πρ-
ώτῳ ἐκ τῶν ἐκίνου ἐκείνῳ

4 μνήμης χάριν. Χαῖρε πα-
ροδίτα

Πρόκειται γιά τήν επιτύμβια στήλη πού ἔστησε κάποια Οὐαλερία στό μνημα τοῦ συζύγου τῆς Ἐρμῆ⁵⁶. Ὅτι ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε μονομάχος προκύπτει ὄχι μόνο ἀπό τήν ἀνάγλυφη παράσταση τῆς στήλης ἀλλά καί ἀπό τό ἐπαγγελματικό

54. Γιά τίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεία” Α 1 (πίν. 4. 1), Γ 2 (πίν. 6. 1) καί Γ 7 (πίν. 6.4)· γιά τίς μονομαχικές στήλες ἄλλων περιοχῶν βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καί 48 - 49.

55. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοιάζουν μέ ἐκεῖνα τῆς προηγούμενης.

56. Τό ὄνομα Ἐρμῆς εἶναι σύννηθες μεταξύ τῶν μονομάχων τῆς Ἀνατολῆς βλ. L. Robert, *Hellenica V* (1948) 79· σύννηθες εἶναι ἐπίσης στό ὀνομαστικό τῆς Βέροιας τό ὄνομα Οὐαλερία τῆς συζύγου του, βλ. *EKMI* (Indices).

μορμίλδων = μορμίλλων⁵⁷, τό όποιο μάς πληροφοροεί συγκεκριμένα ότι ό Έρμηϊς άνηκε στην κατηγορία των *mirmillones/ mirmillones*, πού μάχονταν κυριώς μέ ρητιαριους, προβοκάτορες και Θράκες, έπαιρναν δέ τό όνομά τους από τή μουρμούρα (μορμύρος, μορμύλος) ή όποια άπεικονιζόταν στό κράνος τους⁵⁸. Η κατηγορία στην όποια άγωνιζονταν οί μονομάχοι δηλώνεται σπάνια στις έπιγραφές τής Βέροιας, τουλάχιστον μέ τά μέχρι στιγμής δεδομένα. Έως σήμερα έπιγραφικά τεκμηριωμένη ήταν μόνο ή περίπτωση του ρητιαρίου Φλαμμεάτη⁵⁹, ένω οί ταυτίσεις όλων των άλλων γίνονται μέ βάση τά όπλα και τήν έξάρτηση πού φέρουν στις άνάγλυφες παραστάσεις των έπιτυμβίων στηλών τους⁶⁰. Η γνωστή από έπιγραφές μονομάχων τής έλληνόφωνης Άνατολής (συμπεριλαμβανομένης και τής Μακεδονίας) έκφραση *πρώτος πάλος* τονίζει τή θέση του νεκρού μεταξύ των όμοτέχνων του, ότι δηλ. ήταν μυρμίλλων πρώτης τάξης⁶¹. Άξιο προσοχής στην νέα στήλη είναι τό γεγονός ότι στό κάτω τμήμα του άναγλύφου και μπροστά από τό σκυλάκι έχει χαραχθεί μέ μικρότερα γράμματα ή λέξη *δοϋλος*. Κάτι παρόμοιο δέν μάς είναι γνωστό από κάποιο άνάλογο μονομαχικό μνημείο όχι μό-

57. Στις έλληνικές έπιγραφές παραδίδονται οί τύποι *μυρμίλλων, μυρμύλλων, μο(υ)ρμίλλων, μερμίλλων* (καθώς έπίσης οί συντομογραφίες *μυρ* και *μορ*), βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 65. Η γραφή μορμίλδων παραδίδεται για πρώτη φορά. Άν δέν πρόκειται για σφάλμα του χαρακτή, ίσως έχουμε νά κάνουμε μέ φωνητική έξέλιξη, παραδείγματα τής όποίας υπάρχουν όμως μόνο σε νεολληνικά ιδιώματα (Ρόδου, Καρπάθου) βλ. Α. Tsorpanakis, *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*, Athènes 1940 156 (τόν καθ. Χ. Τζιτζιλί, εύχαριστούμε για τήν πληροφορία). - Τό ένδεχόμενο ό εικονιζόμενος στό άνάγλυφο τής έπιγραφής *EKMI 381* μονομάχος νά είναι *μυρμίλλων* συζητά ή Άλλαμανή - Σουρή, "Μονομαχικά μνημεία" 36, καταλήγει όμως στό συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένα κοντραρτηγόριο.

58. Βλ. L. Robert, *Hellenica III* (1946) 136.

59. Βλ. *EKMI 388* (2ος-3ος αϊ. μ.Χ.) στ. 1-2 *Φλαμμεάτης ό τό πριν Ζώσιμος, πρώτος πάλος ρητιαρίων*. Σε μή ενεργούς μονομάχους (*συμμαρούδης, σεκουνδαρούδης*) των όποίων οί άρμοδιότητες άφορούσαν στή διαιτησία κατά τή διάρκεια των άγώνων άναφέρεται ή έπίσης έπιτύμβια έπιγραφή *EKMI 383* (δεύτερο τέταρτο του 2 ου αϊ. μ.Χ.) πού έστηση ό σύλλογος προς τιμή του νεκρού *συμμαρούδη* του Ποπλίου.

60. Συγκεκριμένα, εικονογραφικά τεκμηριώνεται ή παρουσία βαριά (ειδικότερα Θρακών και ίσως *σεκουτόρων*) και έλαφρά όπλισμένων (ειδικότερα ρητιαρίων)· για τίς διάφορες κατηγορίες μονομάχων τής Βέροιας μέ βάση τήν εικονογραφία των έπιτυμβίων στηλών βλ. Άλλαμανή - Σουρή, "Μονομαχικά μνημεία" 42 κέξ.

61. Για τήν έκφραση στις έπιγραφές τής Βέροιας βλ. τήν προαναφερθείσα έπιγραφή του ρητιαρίου Φλαμμεάτη *EKMI 388*. Για τή σημασία τής έκφρασης βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 28-31. Τελευταία ή C. Roueché, *δ. π.*, 65 μέ βάση νεότερα έπιγραφικά παραδείγματα πού βρέθηκαν στην Άφροδισιάδα όπου δίπλα στην λέξη *πάλος* παραδίδονται μεγαλύτεροι του συνήθους άριθμοί (π.χ. *πάλου η* ') υποθέτει ότι τουλάχιστον στην πόλη

νο της Βέροιας, αλλά και τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας ὅπου διεξάγονταν παρόμοιοι ἀγῶνες. Ἡ θέση τῆς λέξης προκαλεῖ τὴν ὑπόνοια ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ συμπαθοῦς τετραπόδου πού γράφτηκε μᾶλλον κατ' ἀπαίτηση τοῦ νεκροῦ λόγω τῆς ἰδιαίτερης ἀγάπης του πρὸς αὐτό⁶². Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὄνομα Δοῦλος δέν παραδίδεται μεταξύ τοῦ πλήθους τῶν ὀνομάτων σκύλων πού μᾶς εἶναι γνωστά ἀπὸ γραμματειακές καὶ ἐπιγραφικές πηγές τῆς ἀρχαιότητος⁶³, ὀρισμένες παρατηρήσεις καθιστοῦν τὴν ὑπόθεση αὐτὴ βάσιμη⁶⁴. Γνωστὴ εἶναι κατ' ἀρχὴν ἢ συνήθεια νὰ ἀναγράφονται σὲ ἐπιτύμβιες στήλες ἀθλητῶν ὅπου ἀναπαριστῶνται καὶ οἱ σκύλοι τους τὰ ὀνόματα τῶν προσφιλῶν τους ζώων, ὅπως συμβαίνει λ.χ. σὲ ἐπιτύμβια στήλη (ἐποχῆς Σεβήρων) ἀπὸ τὴν Κυρήνη

αὐτὴ ἡ λέξη (πού ἀρχικά χρησιμοποιοῦνταν γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἱεραρχία) δηλώνει τὴν ὀργάνωση σὲ ὀμάδες μονομάχων τοῦ ἴδιου ὄπλου.

62. Ὅτι διάφορα πρόσωπα ἀπαιτοῦσαν νὰ ἀπεικονίζονται στὰ ἐπιτύμβια μνημεία τους ἀγαπημένα ζῶα, κυρίως σκυλιὰ, προκύπτει λ.χ. ἀπὸ χωρίο τοῦ *Σατυρικοῦ* τοῦ Περτρωνίου ὅπου ἐμφανίζεται ὁ Τριμαλχίων νὰ λέει (71, 6) *valde te rogo ut secundum pedes statuae meae catellam pingas*.

63. Οἱ πληρέστεροι κατάλογοι ὀνομάτων σκύλων πού γνωρίζουμε περιλαμβάνονται στὰ ἐμπεριστατωμένα ἄρθρα τῶν J. Mentz, *Die klassischen Hundenamen*, *Philologus* 88 (1933) 104 - 125, 184 - 202 καὶ 415 - 442 πού ἀφορᾶ στὴν κλασσικὴ καὶ ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ (γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἑπτὰ σκυλιῶν στὸν περίφημο μελανόμορφο κρατήρα τοῦ Françoise - περίπου 570 π.Χ. - βλ. τελευταῖα τὸ ὑπόμνημα τοῦ R. Wachter, "The Inscriptions on the Françoise Vase", *MusHelv* 48, 1991, 86 κέξ.) καὶ J. M. C. Toynbee, "Beasts and their Names in the Roman Empire", *PBSR* 16 (1948) 24 - 37 (πρβλ. τοῦ ἴδιου, *Animals in Roman Life and Art*, London 1973, 102 - 124) πού πραγματεύεται τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ. Γιὰ νεότερα ἐπιγραφικά εὐρήματα βλ. τὴ σαρκοφάγο ἀπὸ τὴν Τερμησό (ΝΔ Πισιδία, Μ. Ἀσία) Β. Iplikcioğlu, "Epigraphischen Forschungen im antiken Termessos und seinem Territorium", G. Dobesch - G. Rehrenbück (ἐκδ.) *Die epigraphische und altertümliche Erforschung Kleinasiens. 100 Jahre kleinasiatische Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien 1993 (*TAM* Ergänzungsband 14) 261 - 2 ὅπου ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Στέφανος πού φέρει ὁ σκύλος γιὰ τὸν ὅποιο κατασκευάσθηκε ἡ σαρκοφάγος, καὶ τὶς ἐπιγραφές μωσαικῶν τῆς βόρειας Συρίας (5 - 6 ου αἰ. μ.Χ.) ὅπου ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς ὀνόματα σκύλων: Λέων, Π[έλ]σοψ, Δράκων, Ἰέραξ καὶ Ἐρως, βλ. J. Balty, "Léon, Hiérax, Pélops et les autres : noms de chiens sur les mosaïques tardives d' Orient" στὸν τιμητικὸ τόμο M.-O. Jentel - G. Deschênes - Wagner (ἐκδ.), *Tranquillitas. Mélanges en l' honneur de Tran tam Tinh*, Québec 1994 31 - 8, πρβλ. *SEG* 44 (1994) 1305.

64. Μία ἄλλη ἐκδοχὴ θὰ ἦταν τὸ ὄνομα νὰ προσδιορίζει τὸ νομικὸ καθεστῶς τοῦ Ἑρμῆ, ἐφόσον τοῦτο ἀναφέρεται ἐνίοτε σὲ μονομαχικὰ μνημεία πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας (βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 282) μὲ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὴν ἐπιτύμβια ἀνάγλυφη στήλη *IGR* IV, 1370 = Robert, *Les Gladiateurs*, 136 ἀπὸ τὴν πόλη Σαίττα τῆς Λυδίας στὸ κάτω μέρος τῆς ὁποίας διαβάζουμε: *Ματέρνος δοῦλος* [πᾶ]λο(ς) α' [ν(ικῶν)];. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ ὡστόσο θὰ περιμέναμε ἡ λέξη δοῦλος νὰ ἀναγράφεται πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, ὅπως δηλ. συμβαίνει μὲ τὴν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή.

δπου εικονίζεται κάποιος Έφεσιος πυγμάχος ὀνόματι [Ἄντ]ωνινιανός ὁ καὶ Μῶρος μαζί μέ τή σκύλα του (;) πού φέρει τό ὄνομα Παρηγορίς⁶⁵. Προκειμένου γιά μονομάχους διαθέτουμε δύο σχετικά παραδείγματα πού προέρχονται ἀπό τήν Πέργαμο καί τήν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα : τό πρῶτο εἶναι ἕνας ταφικός βωμός στό κάτω μέρος τοῦ ὁποίου ἀπεικονίζεται σκύλος μέ τό ὄνομα Μούρδων (τό ὄνομα εἶναι γραμμένο μέ μικρότερα γράμματα, ὅπως στή νέα ἐπιγραφή τῆς Βέροιας)⁶⁶, ἐνῶ τό δεύτερο μία μαρμάρινη βάση ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα (τοῦ 2 ου αἰ. μ.Χ.) ὅπου ἐπίσης στό κάτω μέρος τῆς εἰκονίζεται σκύλος καί ἀναγράφεται μέ μικρότερα γράμματα τό ὄνομά του Ἐπιόδης⁶⁷. Ἀπό ὀνοματολογική ἄποψη τήν ὑπόψια ὅτι τό ὄνομα Δοῦλος ἐνδέχεται νά εἶναι ὄνομα σκύλου ἐνισχύει ἐπίσης τό γεγονός ὅτι τό ὄνομα αὐτό, ἄν καί σπάνια, παραδίδεται ὡς ἀνθρωπωνύμιο σέ ἐπιγραφές τῆς αὐτοκρατορικής ἐποχῆς⁶⁸. Ἐνισχυτικό τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς εἶναι ἀκόμη τό ὅ, τι μεταξύ τῶν ὀνομάτων ζῶων τῆς ἴδιας ἐποχῆς ὑπάρχει κατηγορία γνωστή ἀπό λατινικές πηγές πού περιλαμβάνει ἀπαξιωτικά ὀνόματα, ὅπως Parasitus, Lues (λοιμός), Leno (προαγωγός) καί Latro (ληστής) τά ὅποια δίνονταν στά ζῶα μᾶλλον μέ περιπαικτική διάθεση⁶⁹, ὅπως δηλ. εἶναι πιθανό ὅτι ἐπραξε καί ὁ μονομάχος Ἐρμῆς. Ἀπό πρακτική ἄποψη τέλος τό ὄνομα Δοῦλος προσφέρεται ὡς ὄνομα σκύλου, ἐφόσον ἀνταποκρίνεται στίς προϋποθέσεις πού ἔθεταν οἱ ἀρχαῖοι γιά τήν ἐπιλογή τῶν ὀνομάτων τους, νά εἶναι δηλ. δυσύλλαβα καί εὐκολοπρόφερα⁷⁰. Στήν ἐπιγραφή ἄξια προσοχῆς εἶναι ἐπίσης δύο γραμματικά φαινόμενα καί συγκεκριμένα ὁ γνωστός καί ἀπό

65. Βλ. D. Robinson, *ὁ. π.*, 176 / 7 ἀρ. 45 (πρβλ. *SEG* 20, 1964, 752 καί *SEG* 40, 1990, 1599) καί τελευταῖα F. Chamoux, "Une stèle funéraire de Cyrène", *BSAF* 1988 [1990] 113 - 120 ἰδιαίτερα σ. 116 κέξ.

66. Robert, *Les Gladiateurs*, 260 πρβλ. σ. 48 (ἀπό τήν ἐπιγραφή αὐτή διαθέτουμε μόνο ἕνα σκίτσο τό ὅποιο δημοσιεύεται στό *IvPergamon* [AvP VIII 2], ἀρ. 577).

67. *IvAlexandriaTroas* (IK, 53) 104 μέ φωτογραφία .

68. Τό ὄνομα φέρει λ.χ. στή σαρκοφάγο τῆς Τερμησοῦ Β. Iplikcioglu - G. Celgin - A. Vedat - Celgin, *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium*. Wien 1991 (*Österr. Akademie der Wissenschaften Phil.-histor. Klasse SB Bd. 575*) 21 ἀρ. 8 = *SEG* 41, 1991, 1269 (3 ος αἰ. μ.Χ., κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ.) κάποιος Αὐρήλιος Δοῦλος ὁ καί Παραμοίθιος, ἐνῶ Δοῦλος ὀνομάζεται ὁ ἀδελφός κάποιου Αὐρηλίου Ἐρμαίου πού ἀναφέρεται στήν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή *SEG* 28 (1978) 1236 ἀπό τό Τυραῖον τῆς Λυκίας (κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ.).

69. Τά ὀνόματα θησαυρίζονται ἀπό τόν J. M. C. Toynbee, *ὁ. π.*, 28 χωρίς ὡστόσο νά ἀναφέρεται ἐκεῖ οὔτε ποιά ζῶα ἀφοροῦν οὔτε σέ ποιές πηγές παραδίδονται.

70. Οἱ προϋποθέσεις αὐτές ὀρίζονται λ.χ. ἀπό τόν Ξενοφῶντα στόν *Κυνηγητικό* ὅπου προτείνεται (VII, 5) *τά δέ ὀνόματα αὐταῖς* (δηλ. στά σκυλιά) *τίθεσθαι βραχέα ἵνα εὐανά-*

ἄλλες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀναδιπλασιασμός τοῦ κάππα τῆς πρόθεσης ἐκ ⁷¹ καί ἡ δοτική Ἑρμῆτι τοῦ ὀνόματος τοῦ μονομάχου. Ὁ τύπος αὐτός, ἂν καί ἀμάρτυρος ἀπό ἄλλου στή Μακεδονία, ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμη παράδειγμα σχηματισμοῦ νέας κατάληξης (κυρίων ὀνομάτων) μέ ὀδοντικό χαρακτήρα κατά τήν αὐτοκρατορική ἐποχή καί εἶναι ἀνάλογος λ.χ. τοῦ τύπου Ἑρακλῆδι πού παραδίδεται σέ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ 2 ου - 3 ου αἰ. μ.Χ. ἀπό τήν Ὁρεινή τῆς Ὀδομαντικῆς ⁷².

Τά νέα μονομαχικά μνημεία πού παρουσιάσθηκαν παραπάνω, ἂν καί λόγω τῆς φύσης τους προσφέρουν περιορισμένες πληροφορίες, ἐντούτοις ἐμπλουτίζουν τίς γνώσεις μας μέ νέα στοιχεία γι' αὐτή τή μεγάλη κατηγορία ἐπαγγελματιῶν. Ἐτσι ὅσον ἀφορᾷ τίς διάφορες κατηγορίες στίς ὁποῖες ἀγωνίζονταν βεβαιώνεται ἡ παρουσία στή Βέροια μυρμιλλῶνων (στήλη ἀρ. 6), ἐνῶ τά εἰκονογραφικά στοιχεία ἐπιτρέπουν τήν ταύτιση ἑνός ἀκόμη ρητταρίου (στήλη ἀρ. 2). Ἀσαφῆς εἶναι ἡ κατηγορία στήν ὁποία ἀγωνίζονταν οἱ μονομάχοι τῶν ὑπόλοιπων μνημείων (ἀρ. 1, 3, 4 καί 5), ἀλλά ἡ ἐξάρτησή τους, ὅπως αὐτή ἀπεικονίζεται στίς ἀνάγλυφες παραστάσεις, δηλ. ὁ βαρὺς ὄπλισμός τους (ἀσπίδα), ἡ περικνημίδα στό ἀριστερό πόδι καί τό μικρό κράνος χωρὶς λοφίο, θά μπορούσαν νά στηρίξουν τήν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιά σεκούτορες ⁷³. Ἀξιοσημείωτη σέ ὅ, τι ἀφορᾷ τόν ἀμυντικό ὄπλισμό τους εἶναι ἐπίσης ἡ γιά πρώτη φορά εἰκονογραφική τεκμηρίωση στή Βέροια προστατευτικοῦ προστηθίου στό ἀνάγλυφο τῆς στήλης ὑπ. ἀρ. 1. Ὁ τομέας στόν ὁποῖο τά νέα μνημεία προσφέρουν τίς περισσότερες πληροφορίες, ὅπως συνήθως συμβαίνει μέ ἀνάλογα μνημεία, εἶναι ὁ ὀνομα-

κλητα ἢ καί τόν Columella, *De Agricultura* VII 12: *nominibus autem non longissimis appellandi sunt, quo celerius quisque vocatus exaudiat; nec tamen brevioribus quam quae duabus syllabis enuntientur, sicuti graecum est σκύλαξ, latinum ferox*. πρβλ. τά σχόλια τοῦ J. Mentz, ὁ. π., 427 - 433.

71. Βλ. *EKMI* 376 καί 381 (βλ. ἐπίσης παραπάνω στήλη ὑπ. ἀρ. 4): τό ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καί σέ ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. τήν ἐπιγραφή *IG X 2. 1, 820* τῆς Θεσσαλονίκης καί *IG X 2. 2, 46* τῆς Νίκαιας στή Λυγκηστίδα.

72. *SEG* 30, 1980, 593. Στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας συνηθέστεροι εἶναι πάντως οἱ νέοι σχηματισμοί μέ ἔνρινο χαρακτήρα, βλ. τόν τύπο Ἑρμῆτι (δοτική τοῦ ὀνόματος Ἑρμῆς) πού μαρτυρεῖται λ.χ. στήν ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης *IG X 2. 1, 694*. Γιά τό φαινόμενο αὐτό στή Μακεδονία βλ. Ἄν. Παναγιώτου, "Ἐξέλιξη τοῦ ὀνόματος καί τοῦ ρήματος τῆς ἑλληνικῆς κατά τήν ἑλληνιστική, ρωμαϊκή καί πρωίμη βυζαντινή περίοδο. Τά ἐπιγραφικά δεδομένα τῆς Μακεδονίας", στά Πρακτικά τοῦ συνεδρίου "Μελέτες γιά τήν ἑλληνική γλῶσσα" (18 - 20 Ἀπριλίου 1991), Θεσσαλονίκη 1992, 22.

73. Βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 68 κέξ.

τολογικός. Ἐάν ἐξαιρέσει κανείς τό σύννηθες ὄνομα Ἑρμῆς καί τό ἤδη γνωστό Ἄντιοχιανός, τά ὀνόματα Ἄρχιμήδης, Μάρων, Αἰγιαλός καί Κλαυδιανός παραδίδονται γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων ὄχι μόνο τῆς Βέροιας, ἀλλά καί γενικά. Τό ὄνομα Ποδῆνεμος, γνωστό ἐν μέρει ἀπό ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας, ἐπιβεβαιώνει παλαιότερες παρατηρήσεις γιά τά ἐπαγγελματικά τῶν ρητιαρίων πού προβάλλουν φυσικά τους προσόντα, ιδιαίτερα τήν ταχύτητα καί τήν εὐκίνησια. Ἀμάρτυρα ἀνάμεσα στίς συντρόφους τῶν μονομάχων εἶναι τά ὀνόματα Βασιλική καί Αὐγούστα.

Σέ δύο τουλάχιστον περιπτώσεις τά λιτά κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἐπιτρέπουν νά διεισδύσουμε στόν ἐσωτερικό κόσμο τῶν ἀντιλήψεων καί τῶν συναισθημάτων τῶν μονομάχων. Πρόκειται ἀφενός γιά τή στήλη τοῦ Ἄρχιμήδη πού δείχνει τίς ἀπορριπτικές τῆς μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις του καί ἀφετέρου γιά τή στήλη τοῦ Ἑρμῆ πού ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν ὄχι μόνο τά φιλοζωϊκά του συναισθήματα ἀλλά καί ἡ αἴσθησις τοῦ χιουῦμορ πού διέθετε, ἄν κρίνουμε ἀπό τό γεγονός ὅτι ἀποκαλοῦσε τό σκύλο του Δοῦλο. Τά νέα μονομαχικά μνημεῖα, ιδιαίτερα τά πέντα πρῶτα ἀπό αὐτά, θέτουν τέλος τό πρόβλημα τοῦ τόπου ὅπου θάβονταν οἱ μονομάχοι τῆς Βέροιας, ἐφόσον ὄλα τους βρέθηκαν στό ἴδιο οἰκόπεδο καί δέν εἶναι σύγχρονα. Τό γεγονός ὁδηγεῖ βέβαια ἀπό μόνο του στήν ὑπόθεση ὅτι ἡ συγκεκριμένη περιοχή τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆς πόλης ἐνδέχεται νά χρησιμοποιοῦνταν γιά τόν ἐνταφιασμό τους. Παραδείγματα μονομάχων πού θάβονταν μαζί εἶναι γνωστά ἀπό διάφορες περιοχές τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως λ.χ. τή Σάλωνα (στή Δαλματία)⁷⁴, τή πόλη Nemausus (σημ. Nîmes)⁷⁵ καί τήν Πάτρα⁷⁶, ὅπου ἔχουν βρεθεῖ μονομαχικά μνημεῖα (κυρίως ἐπιτύμβιες στήλες) στόν ἴδιο χῶρο, στίς δύο πρῶτες περιπτώσεις κοντά στό ἀμφιθέατρο τῶν πόλεων. Οἱ λόγοι πού ὁδηγοῦσαν σέ αὐτήν τήν ἐπιλογή δέν δηλώνονται ποτέ, δέν ἀποκλείεται ὅμως οἱ ὀμάδες (familiae) ἢ οἱ σύλλογοι (collegia) τῶν μονομάχων νά ἐπιδίωκαν νά ἐξασφαλίζουν τέτοιους χώρους ὄχι μόνον ἐξαιτίας τοῦ πνεύματος φιλίας καί ἀλληλεγγύης πού ἦταν φυσικό νά ἀναπτύσσεται μεταξύ τῶν μελῶν τους ἀλλά καί λόγω τῶν ἐνδεχόμενων ἀντιδράσεων

74. Βλ. N. Cambi, "Salona und seine Nekropolen" στόν τόμο H. von Hesberg - P. Zanker, *Römische Gräberstrassen: Darstellungen, Status, Standards*, München 1987 260.

75. Βλ. A. Haon, "Les gladiateurs à Nîmes", *École antique de Nîmes. Bulletin Annuel* 4 (1960) 83 - 89.

76. Βλ. I. Papapostolou, "Monuments de gladiateurs à Patras", *BCH* 113 (1989) 387.

των τοπικῶν κοινωνιῶν οἱ ὅποῖες θά ὀφείλονταν στό στίγμα τῆς *infamia* πού ἔφεραν κατά κανόνα οἱ μονομάχοι ⁷⁷. Τέτοιες ἀντιδράσεις ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν λ.χ. ἓνα ἐπιγραφικό κείμενο (τῆς ὕστερης ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς) πού προέρχεται ἀπό τήν ἰταλική πόλη Sarsina: ἐκεῖ κάποιος Horatius Balbus κληροδοτεῖ στήν πόλη ἓνα ἀγροτεμάχιο προκειμένου νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς κοιμητήριο, μέ τόν ὄρο ὅμως νά ἀποκλείονται ἀπό αὐτό μή εὐϋπόληπτοι κάτοικοί της, ὅπως λ.χ. οἱ μισθωμένοι μονομάχοι (*auctorati*) καί οἱ αὐτόχειρες ⁷⁸. Παρόλα αὐτά καί σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τή Βέροια θά χρειάζονταν περισσότερο στοιχεῖα πού θά ἐπέτρεπαν τό ὀριστικό συμπέρασμα ὅτι οἱ μονομάχοι της θάβονταν σέ συγκεκριμένη περιοχὴ τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου ξεχωριστά ἀπό τοὺς ἄλλους κατοίκους καί αὐτό γιατί τά περισσότερα ἀπό τά ἤδη γνωστά μονομαχικά μνημεία (στήλες καί βωμοί) εἶναι ἄγνωστης προέλευσης ἢ βρέθηκαν ἐντοιχισμένα σέ ὀψιμότερα οἰκοδομήματα τῆς πόλης, κυρίως ναοὺς ⁷⁹.

Παντελής Μ. Νίγδελης

Α.Π.Θ.

Τμήμα Ἱστορίας - Ἀρχαιολογίας

Λιάνα Δ. Στεφανῆ

ΙΖ' ΕΠΚΑ

77. Γιά τήν *infamia* τῶν μονομάχων βλ. G. Ville, *La Gladiature en Occident des origines à la mort de Domitien*, Rome 1981, 339 κέξ.

78. Βλ. *CIL XI 6528 = ILS 7846* (extra au[ct]orateis et quei sibi [la]queo manum attulissent et quei quaestum spurcum professi essent), πρβλ. V. Hope, "Fighting for Identity: The funerary commemoration of Italian Gladiators" στό A. E. Cooley, *The Epigraphic Landscape of Roman Italy* (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 73), London 1999, 99 - 100 ὅπου καί ἡ σχετική μέ τά νεκροταφεῖα τῶν μονομάχων βιβλιογραφία. Τά πολυανδρεῖα ὅπου ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τῶν μονομαχικῶν καί θηριομαχικῶν ἀγώνων πού διοργάνωσαν ἐπιφανεῖς διοργανωτές (*munerarii*) γιά λόγους προβολῆς ἀποτελοῦν ξεχωριστὴ περίπτωση μέ τήν ὁποία δέν σχετίζονται ἀσφαλῶς τά νέα μονομαχικά μνημεία τῆς Βέροιας.

79. Βλ. λ.χ. *EKMI* 380, 381, 387, 388. Τή διατυπωθεῖσα παραπάνω ὑπόθεση ἐνισχύουν πάντως δύο μαρμαρίνοι βωμοί μέ παράσταση "νεκροδεῖπνου" πού ἦταν ἐντοιχισμένοι στό τεῖχος τῆς πόλης στό οἰκόπεδο Ράδη ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ὁδῶν Ἀνεμώνης - Θεσσαλονίκης (Ο.Τ. 307), δηλ. σέ ἀρκετά κοντινὴ ἀπόσταση ἀπὸ τό οἰκόπεδο ὅπου ἐντοπίστηκαν τά νέα μονομαχικά μνημεία. Πρόκειται συγκεκριμένα γιά τοὺς βωμούς Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία" Γ 3 (= *EKM I* 385) καί Γ 7 (= *EKM I* 379). Στίς παραπάνω μαρτυρίες θά μπορούσε νά προστεθεῖ καί ὁ βωμός Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία", Γ 1 (= *EKMI* 375) μέ μονομαχικό "νεκροδεῖπνο" πού βρίσκεται ἐντοιχισμένος στό βορειοανατολικό τεῖχος τῆς πόλης (οἰκόπεδο Γεμιστόγλου βλ. *ΑΔ* 25, 1970, Β2 Χρονικά 385), στήν περιοχὴ δηλ. πού γειτνιάζει ἄμεσα μέ τά Ο.Τ. ὅπου βρέθηκαν οἱ πέντε στήλες τῆς παρούσας μελέτης.

ZUSAMMENFASSUNG

NEUE GLADIATORENMONUMENTE AUS BEROIA

Erstveröffentlichung von sechs Grabmonumenten mit Gladiatorenreliefs, die in das Ende des 2. oder in das 3. Jhdt. n.Chr. zu datieren sind. Auf dem Relief des ersten ist ein Gladiator namens Ἀρχιμήδης “dans sa gloire” abgebildet mit dem anderweitig bekannten epikureischen Spruch οὐκ ἦμην καὶ ἐγενόμην, οὐκ εἶμι καὶ οὐ μέλει μοι (non fui, fui, non sum, non curo). Der Gladiator des zweiten, der den Berufsnamen Ποδῆνεμος trägt und früher Ἀσκληπιόδοτος hiess, wird in der Szene eines “Totenmahls” abgebildet. Der Berufsname sowie der Stiel des Dreizacks, der auf der rechten Seite dargestellt ist, deuten darauf hin, dass es sich um einen *retiarius* handelt. Totenmahlszenen werden auch auf den übrigen vier Monumenten abgebildet: Die verstorbenen Gladiatoren heissen Μάρων, Αἰγιαλός (ὁ καὶ Ἡρώδης), Ἀντιοχιανός (ὁ καὶ Κλαυδιανός), Ἐρμῆς. Das 2. 3. 4. und 6. Monument sind von den Ehefrauen der Verstorbenen (die die Namen Βασιλική, Αὐγούστα, Πρόκλα, Οὐαλερία tragen) errichtet, das fünfte von dem Kollegen des Toten (Antiochianos) namens Αἰγιαλός (vermutlich identisch mit dem im 4. Monument genannten). Besondere Beachtung verdient das sechste: Der abgebildete Gladiator (Hermes) ist, wie die Worte der Inschrift πρώτῳ πάλῳ erkennen lassen, ein *myrmillo* erster Klasse gewesen; neben dem Hund, der auf dem Relief auch abgebildet ist, ist mit kleineren Buchstaben der Name Δοῦλος eingraviert. Es scheint, dass Hermes, wie auch andere Berufsgenossen von ihm, als Tierfreund gewünscht hatte, seinen Lieblingshund mit dem Namen auf dem Grabrelief “verewigen” zu lassen, mit dem er ihn (offenbar nicht ohne Humor) zeitlebens ansprach. Ein Überblick über die Hundenamen in der Antike zeigt, dass der besagte Name zum ersten Mal bezeugt ist.

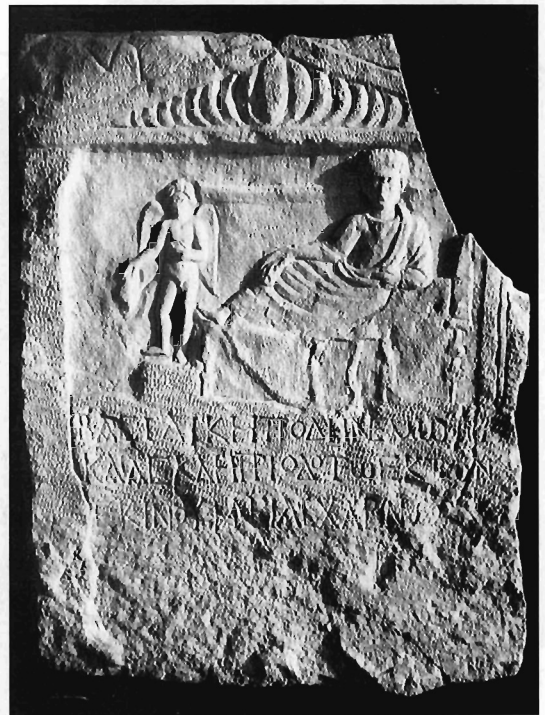
Die neuen Inschriften, die zu den neunzehn mit Inschriften ausgestatteten Gladiatorenmonumenten (Altären und Stelen) aus Beroia hinzukommen, bereichern unsere Kenntnisse vor allem in Bezug auf die Gladiatorennamen: Mit Ausnahme von Hermes und Antiochianos sind alle anderen Namen unter den Gladiatoren nicht nur in Beroia, sondern auch sonst zum ersten Mal bezeugt. Die Bewaffnung (*armatura*) der Gladiatoren wird in nur zwei Fällen angegeben oder kann erschlossen werden; in

allen übrigen Fällen ist jedoch aufgrund der Bewaffnung die Annahme zulässig, dass es sich um *secutores* handelte.

Bei den ersten fünf der neuen Gladiatorenmonumente stellt sich die Frage nach dem Ort, an dem die Gladiatoren von Beroia beigesetzt wurden, zumal alle auf dem gleichen Grundstück aufgefunden und nicht zeitgleich sind. Der bisherige, aus den schon bekannten (meistens unbestimmter Herkunft) und den neuen Monumenten bestehende Befund lässt freilich eine überzeugende Beantwortung der Frage nicht zu; dass es sich um das nordöstliche Gräberfeld der Stadt handeln kann, ist nur eine Vermutung.



Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 1



Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 2



Π. Μ.
Νίγδελης-Λ. Δ.
Στεφανή, Εικ. 3



Π. Μ. Νίγδελης-Α. Δ. Στεφανή, Ειχ. 4



Π. Μ. Νίγδελης-Α. Δ. Στεφανή, Ειχ. 5



Π. Μ. Νίγδελης-Α. Δ. Στεφανή,
Ειχ. 6